

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**100. YILI MÜNASEBETİYLE
I. DÜNYA SAVAŞI'NDA
KAFKAS (DOĞU) CEPHESİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU**

25-27 EYLÜL 2014 / ERZURUM

***ON THE OCCASION OF 100TH
ANNIVERSARY, THE CAUCASIAN (EAST)
FRONT IN THE WORLD WAR I
INTERNATIONAL SYMPOSIUM***

25-27 SEPTEMBER 2014

Yayına Hazırlayan
Merve UĞUR

ANKARA-2015

SARIKAMIŞ HAREKÂTI ÖNCESİ KAFKAS CEPHESİ'NE DENİZ NAKLİYATI VE YAŞANAN DENİZ SAVAŞLARI

ŞABAN ORTAK*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişinden sonra Osmanlı ve Alman menfaatleri için önem taşıyan cephelerin en önemlisi Kafkas Cephesi'dir. Sınır hattında yaşanan küçük çarpışmalarla Osmanlı ve Rus orduları birbirinin gücünü yoklamış ve yapılacak büyük çaplı harekât için hazırlıklara başlamıştır. Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın ve Alman kumandanların benimsediği plan çerçevesinde ilk hamlede Sarıkamış ele geçirilecek ve bölgedeki Rus kuvvetleri bertaraf edildikten sonra Kafkasya ve Orta Asya yolu açılacaktı. Ayrıca Rusya, Almanya ve Avusturya ile savaştığı Batı Cephesi'nden Kafkas Cephesi'ne asker sevk edecek ve böylece Almanya Doğu Cephesi'nde rahat nefes alacaktı.

Hedefler güzel belirlenmiş olmakla birlikte gerçekleştirilebilirliği bugün bile tartışılan ve ciddi eleştiriler yöneltilen "Sarıkamış Harekâtı" için Osmanlı Ordusu'nda hazırlıklar hızlandırılmıştır. Kısmen karayolu ve kısmen demiryolu ile İstanbul'dan ve diğer yerlerden Kafkas Cephesi'ne asker, silah, mühimmat, giyim malzemesi, uçak vb. nakliye işlemleri arttırılmıştır. Bunun yanında bazı tehlikeleri barındırmakla birlikte daha hızlı olması nedeniyle Trabzon Limanı'na da sevkiyata başlanmıştır. 3 Kasım 1914 tarihinde "Akdeniz" ve "Millet" isimli nakliye gemileri Giresun'dan Trabzon'a asker sevkiyatı için gönderilmiştir. Hamidiye ve Midilli kruvazörleri de onları muhafaza etmekle görevlendirilmiştir. İki gemi 5 Kasım'da Giresun ve Ordu limanlarına ulaşarak asker yüklemeye başlamışlardır. Yine aynı gün akşamı Bahriahmer, Bezmialem ve Mithatpaşa isimli nakliye gemileri iki uçak, erzak ve mühimmat yükleyerek İstanbul'dan

---

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Ün. Eğitim Fak. AFYONKARAHİSAR,
sortak33@yahoo.com

Trabzon'a doğru yola çıkmışlardır. O gece 6 büyük ve 13 küçük gemiden oluşan Rus filosunun Sivastopol'dan ayrıldığı bilgisi öğrenilmiştir. Bu sırada Amiral Souchon, Yavuz zırhlısı ile Berk-i Satvet destroyeri ve diğer iki gemiden oluşan filoyu üç nakliye gemilerini korumaları için 6 Kasım sabahı Karadeniz Boğazı'ndan çıkarmıştır. Ancak bu filo yetişmeden üç nakliye gemisi Rus donanması tarafından batırılmıştır.

Ayrıca Ruslar 6 Kasım sabahı Zonguldak ve Kozlu limanlarını bombardıman etmiştir. Daha sonra Trabzon ve diğer limanlarının da bombardıman edilmesi üzerine Karadeniz'de üstünlüğün Ruslarda olduğu anlaşılmış ve denizyolu ile nakliye işinden vazgeçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kafkas Cephesi, Deniz Savaşları, Akdeniz Vapuru, Bezmialem Vapuru, Mithatpaşa Vapuru.

NAVAL WARFARE AND MARINE TRANSPORT TO THE CAUCASIAN FRONT BEFORE BATTLE OF SARIKAMISH

ABSTRACT

The Caucasus Front is the most important battlefield in World War I for interests of Germany and Ottoman Empire. Ottoman and Russian armies tested war powers of each other by insignificant conflicts in frontline before extensive maneuvers which had been planned by both belligerent states and they started to make provision for these maneuvers.

According to the plan adopted by Supreme Military Deputy Commander Enver Pasha and German commanders in Turkish General Staff the first step was taking control of Sarikamish and destroying Russian forces in Sarikamish thereafter Ottoman Army would have been able to march forward to the Caucasus and Central Asia. In addition, Russia would have had to despatch troops into the Caucasus from Eastern Front that Russia was waging war with Germany and Austria. Thus, this operation would have facilitated allies of Ottoman Empire in Eastern Front.

In spite of the fact that targets were detected strategically well, Battle of Sarikamish is criticized even today for its realizability. The Ottoman Army started preparations for Sarikamish Operation. Troops, materials, apparel, armament, planes and some other equipments had been sent via land routes and seaways from İstanbul and other stations. Shipping to Trabzon Harbour started due to quick portage yet it also included some dangers.

Two ships called "Akdeniz" and "Millet" were sent to Trabzon from Giresun in order to despatch troops on 3rd November 1914. Hamidiye and Midilli cruisers were charged with protecting and escorting them. These two ships had arrived in Giresun and Ordu ports and started to despatch troops on 5th November. In that same evening, three transport vessels named "Bahriahmer", "Bezmialem" and "Mithatpaşa" had been loaded two airplanes, materials, and supplies of provisions and departed from İstanbul to Trabzon.

At that same night, Turkish authorities were informed that a Russian naval fleet including 6 large and 13 small ships had taken off Sevastopol. Admiral Souchon ordered a fleet ,including Yavuz battleship, Berk-i sadet destroyer and other two ships to protect three transport vessels in Black Sea in the morning of November 6 but these ships had been sunk by Russian Navy before that fleet arrived.

Russian Navy had bombarded Zonguldak and Kozlu harbours in the morning of November 6. After that they bombarded Trabzon Harbour and the other harbors. Thus Turkish authorities understood the Russian supremacy in Black Sea and decided to cancel shipping on seaway.

Key Words: Caucasus Front, Sea Battle, Mediterranean Ferry, Bezmialem Ferry , Mithatpaşa Ferry.

Giriş

Devletlerin tarihinde dönüm noktası olan olaylar vardır. I. Dünya Savaşı da Osmanlı Devleti'nin tarihinin son önemli dönüm noktasıdır. Savaş öncesindeki devletin siyasi, ekonomik, sosyal vs. durumları göz önüne alındığında böyle bir savaşa girilip-girilmemesi, girilecekse hangi devletlerin yanında girileceği, savaşın hangi aşamasında girileceği gibi tartışmaların yapıldığı I. Dünya Savaşı, bir bakıma Osmanlı Devleti'nin son ameliyatı gibi nitelendirilebilir. Yaşanan siyasi çekişmeler, çeşitli unsurların ayrılıkçı tutumları, Trablusgarp ve Balkan savaşlarının sonuçları I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti için pek de iç açıcı bir tablo oluşturmamaktaydı.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, önce perde arkasından ve Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrasında ise tamamen Osmanlı Devleti'nin yönetimini ele almış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onun çekirdek yönetim kadrosunun tercihleri Osmanlı Devleti'nin de kader çizgisini belirleyecekti. Diğer devletler nezdinde yürütülen temaslardan bir sonuç alınamaması Osmanlı Devleti'ni Almanya tarafına yönlendirmişti.

Bu çekirdek kadroda yer alan Sadrazam Said Halim Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa, Halil Bey, Cemal Paşa vs.nin bu konuda kendi aralarında kısmen görüş farklılıkları bulunmaktaydı. Osmanlı yönetiminin kendi içinde yürüttüğü fikir alışverişi sonrasında Sadrazam Said Halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul Seferi Wangenheim arasında ittifak antlaşmasının ayrıntıları görüşülmüştür. Bu gizli görüşmelerden sonra 2 Ağustos 1914 günü sabah saatlerinde Almanya ile "tedâfü'î: savunma amaçlı" bir ittifak antlaşması Said Halim Paşa ve Wangenheim arasında imzalanmıştır. Antlaşma gerçekte savunma içerikli olmakla birlikte; "Avusturya-Sırbistan arasındaki savaşa Rusya'nın karışması ve Almanya'nın da Rusya ile savaşa girmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin de savaşa girmesine" dair ikinci madde, adım adım Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyen gelişmelerin anahtarı olacaktır. Diğer taraftan Osmanlı-Alman görüşmeleri sürerken anlaşmanın imzasından saatler önce Almanya ile Rusya arasında savaş hali başlamıştı. Ayrıca aynı içerikli bir antlaşma Avusturya ile de imzalanmıştır¹.

Daha önce çeşitli seferberlik planları hazırlanmış olmakla birlikte 1 Ağus-

1 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C II/Kısım IV, TTK. Yay., Ankara, 1991, s. 629-643; Âli Fuad Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, TTK.Yay., Ankara, 1987, s.115-116. Anlaşmanın orijinal metni için bkz. Veli Yılmaz, **1 inci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul, 1993, s.65-66, 248-249.

tos 1914 tarihinde Almanya, Fransa ve Belçika'da seferberliğin ilan edilmesi ve Avrupa'da genel bir savaşın başlaması üzerine Osmanlı Genelkurmayı 2 Ağustos 1914 tarihinde -ittifak antlaşması imzalanmadan saatler önce "genel seferberlik" ilan etmiştir. General Bronsart Paşa'nın hazırlayıp Osmanlı Genelkurmayı tarafından 7 Haziran 1914 tarihinde kabul edilen plan, 3 Ağustos'tan itibaren yürürlüğe konulmuştur².

Osmanlı Hükümeti, Almanya ile ittifakın imzalanması ve seferberlik kararına rağmen uluslararası kamuoyuna tarafsızlık politikası izleyeceğini ilan etmiştir. Nitekim Sadrazam Said Halim Paşa, 3/4 Ağustos'ta görüştüğü İngiliz ve Fransız sefirlerine Hükümetin kararının tamamen tarafsızlık politikası takip etmek olduğunu açıkça beyan etmiştir. Yine Sırbistan'daki Osmanlı sefiri de Sırp Hükümetine aynı yönde bildirimde bulunmuştur³.

Almanya ile yapılan ittifak antlaşması Osmanlı Devleti'nin savaşa sürüklenişinin önemli adımlarından birisidir. Bundan sonraki adım ise Akdeniz'de İtilaf donanmalarının önünden kaçan iki Alman zırhlısının (Goeben, Breslau) Osmanlı Devleti'ne sığınmasıdır. Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın 8/9 Ağustos 1914 tarihli emri ile bu iki gemi Çanakkale Boğazı'ndan 10 Ağustos 1914, saat: 06.50'de giriş yapmıştır⁴.

Fakat bu iki geminin gelişi, yeni bir uluslararası sorunun da başlangıcını teşkil edecektir. Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın 11 Ağustos'ta Sadrazam Said Halim Paşa'nın yalısında Said Halim Paşa, Cemal Paşa ile Halil, Talat ve Cavid Beylerin katıldığı mini zirve toplantısına "*bir oğlumuz dünyaya geldi*" esprisi damga vurmuştur. Tarafsızlık kurallarına göre; bu iki gemi ya 24 saat içinde Osmanlı karasularını terk etmeye zorlanacak ya da tamamen silahsızlandırılarak bir limanda bekletilecekti. Müttefik bir ülkenin gemilerini düşmana teslim etmekle eş değer olan birinci şık Osmanlı Devleti'ne yakışmayacaktı. İkinci şıkkı da Almanlar kabul etmeyecektir. Böyle bir durumda İtilaf

2 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi CI (Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi)**, Genelkurmay ATASE Başk. Yay., Ankara, 1991, s. 167.

3 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C II/Kısım 4, s.657-658.

4 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, C I, s. 194-195. Aslında bu ilk giriş de değildi. Almanya'nın Akdeniz Filosu komutanı olan Kontramiral Souchon, Goeben Zırhlısı ile 1914 Mayıs'ı ortalarında Alman İmparatoru'nun iyi dileklerini Padişah'a sunmak üzere İstanbul'a gelmiş ve 16 Mayıs 1914 Cumartesi günü huzura kabul edilmişti. **BOA.BEO.** D: 4283, Ves: 321208.

Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni tarafsızlığa uymamakla suçlayıp “*casus belli: savaş sebebi*” ilkesinden hareketle savaş ilan etmeleri tehlikesi vardı. Hariciye Nazırı Halil Bey'in bulduğu formülle bu kriz kısa süreliğine aşılmıştır. Çözüm yolu; bu iki geminin Osmanlı Devleti tarafından satın alınması idi. Sonuçta Goeben'e “Yavuz”, Breslau'a da “Midilli” ismi verilerek Osmanlı Donanmasına dâhil edilmişlerdir. Böylece aslında İngiltere'ye de parası ödendiği halde Osmanlı Devleti'ne teslim edilmeyen iki savaş gemisi siparişi üzerinden bir mesaj da verilmiş oluyordu⁵.

11 Ağustos'ta Almanya'dan 80.000 marka satın alındığı ilan edilen⁶ gemilere Osmanlı bayrağı çekilmiş ve personeli de Osmanlı Devleti hizmetine alınmıştır. Bu çerçevede 1914-1917 yılları arasında Osmanlı Donanması Birinci Kumandanlığı görevini yürütmüş⁷ olan Amiral Souchon ile başta Hamidiye Kahramanı olarak bilinen Rauf (Orbay) Bey gibi Türk kumandanlarla görüş ayrılıkları yaşanmıştır⁸.

Osmanlı ordusunda ve donanmasında Alman kumandanların artan bir yoğunlukla görevlendirilmesi ve bunların karar mekanizmalarındaki etkileri Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sürecini etkileyecektir. Osmanlı yönetiminin önemli bir kısmı Osmanlı Devleti'nin savaşa hemen girmesine taraftar değildi. Hatta Sadrazam Said Halim Paşa bile “*Almanlar bizi harbe sokmak istiyorlar. Biz harbe girmeliydik amma onların ihtiyar edecekleri zamanda değil, bizim ihtiyar edeceğimiz zamanda*” diyerek bu durumu özetlemektedir⁹.

---

5 **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, Yay.Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.189-191; Cemal Paşa, **Hatıralar**, Yay.Haz. Behçet Cemal, Selek Yay., İstanbul, 1959, s. 133-138.

6 Ahmet Ali Gazel, **Osmanlı'nın Son Savaşları Nedeniyle Açılan Meclis Soruşturmaları (Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları)**, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2013, s. 106-107.

7 **BOA.BEO.** D: 4482, V: 336136; Veli Yılmaz, **a.g.e.**, İstanbul, 1993, s.50. Amiral Souchon 22 Eylül 1914 tarihinde İngiliz Amiral Limpus'un yerine Osmanlı Donanması'nda görevlendirilmiştir. **BOA.HR.SYS.** D: 2269, V: 3.

8 Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatıralarım)**, Emre Yay., İstanbul, 1993, s.26-28.

9 Âli Fuad Türkgeldi, **a.g.e.**, s.116-117.

1) Karadeniz Olayı, Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi ve Alınan İlk Kararlar

Osmanlı Devleti'nin savaşa girişine neden olan ve “**Karadeniz vak'a-yı harbiyesi**” diye nitelendirilen olayda kimlerin sorumluluklarının olduğu konusu hep tartışılmıştır. Padişahın ve yukarıda belirtildiği üzere Sadrazam'ın bilgisi dışında gelişen olaylar zinciri, Osmanlı Genelkurmayında Kurmay Başkanlığı görevinde bulunan Bronsart Paşa'nın 21 Ekim'de Alman Genelkurmayına gönderdiği 8 maddelik raporla başlatılabilir. Çünkü birinci maddede yer alan “*filo harp ilan edilmeden Karadeniz'deki Rus filosunu basarak deniz üstünlüğünü kazanacaktır. Hareket zamanı Amiral Suşon (Souchon)'a bırakılmıştır*” ifadesi sürecin nasıl işlediğini göstermektedir.

Enver Paşa, Bronsart Paşa, Wangenheim ve Amiral Souchon'un başlattığı ve daha sonra Cemal Paşa ve Talat Bey (sonra Paşa)'in de bilgisinin olduğu olay Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyecektir. Karadeniz'de manevra yapmaya yönelik Enver Paşa'nın şifahi emri ile yetinmeyen Wangenheim ve Souchon yazılı emir talep etmişlerdir. Cemal Paşa'nın bilgisi dâhilinde Başkumandan Vekili Enver Paşa, Amiral Souchon'a 25 Ekim 1914 tarihinde şu emri vermiştir:

“Donanma Kumandanlığına;

Bütün filo, Karadeniz'de manevra yapmalıdır. Vaziyeti müsait bulduğunuz anda Rus filosuna hücum ediniz. Muhasamata başlamazdan evvel bu sabah size verdiğim gizli emri açınız. Sırbistan'a mühimmat naklinin önüne geçmek için yukarıda kabul edilmiş olduğu üzere hareket ediniz.

İmza: Başkumandan Vekili Enver»

Yukarıdaki açık emir içinde geçen gizli emrin metni de şu şekildedir:

“Türk filosu Karadeniz'de zorla hâkimiyet kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız harp ilan etmeksizin hücum ediniz.”

Almanlar bu ve diğer yazılı emirleri alarak bir bakıma başarı veya başarısızlık ya da Enver Paşa'nın başına bir hâl gelmesi gibi durumlara karşılık “Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemiş olmak” ithamından kurtulmayı amaçlamışlardır.

Ayrıca Amiral bu emirlerin bir nüshasının karada, yani Alman Sefaretinde güvenli ortamda kalmasını tercih etmiştir¹⁰.

Diğer taraftan olayların Cemal Paşa'nın da bilgisi dâhilinde geliştiği görülmektedir. 27 Ekim'de Karadeniz'e açılacak Türk gemilerinin süvarilerine verilen emir şu şekildedir¹¹: *“Donanma-yı Hümayûnunun Bahr-i Siyah'da icra edeceği manevralarda Donanma-yı Hümayun'un Birinci Kumandanı Amiral Souchon Cenapları tarafından verilecek emirlere benim emrim imiş gibi itaat ederek onları hüsnü niyet ve cesurane hareketle kabul ve ifa etmenizi temenni ederim.*

İmza: Bahriye Nazırı-Ahmet Cemal»

26 Ekim akşamı Marmara'da atış talimi yapan Osmanlı filosu, 27 Ekim sabahı Karadeniz'e açılmıştır. 11 parçadan ibaret (Yavuz, Midilli, Hamidiye, Berk, Samsun, Peyk, Gayret, Muavenet, Taşoz, Samsun Mayın Gemisi, Nilüfer Mayın Gemisi) Karadeniz'e açıldıktan sonra 29 Ekim 1914 tarihinde karşılaşılan Rus filosu ile çarpışmalar yaşanmış ve iki Rus savaş gemisi batırılmış 72 er ve 3 subay esir alınmıştır. Osmanlı ve Alman tezine göre; olay Rus filosu İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışını kapatmak, Osmanlı donanması ve özellikle de Yavuz ve Midilli'yi saf dışı bırakmak amacıyla Osmanlı karasularına girdiği ve Osmanlı filosunu taciz ettiği için karşılık verildiği şeklinde ifade edilmektedir. Sadece Rus filosu ile çatışma yaşanmamış, Novorosisk ve Odesa limanları topa tutulmuştur. Böylece harp ilan edilmeksizin savaş başlamıştır¹².

Bu olay aynı gün yani 29 Ekim 1914 tarihinde vilayet ve mutasarrıflıklara “gayet mahremdir” ifadesiyle gönderilen şu telgraf ile duyurulmuştur¹³: *“Bugün Karadeniz'de sefâin-i Osmaniyeye Rusya sefâini tarafından ateş açılarak bi'l-mukabele bir Rus kruvazörüyle torpidosunun batırıldığı telsizle haber alınmıştır. Bilahare alınacak malumata göre talimat verilecektir. Ona göre mütabassırane davranılması ve şimdilik mahrem tutulması. Fi 16 Teşrinievvel sene 330.*

10 Ali İhsan Sâbis, **Birinci Dünya Harbi**, C II, Nehir Yay., İstanbul, 1992, s. 78-85; Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, (Yay. Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007, s.52-55; Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 146-147. Halil Menteşe Enver Paşa'nın böyle bir emir verdiği rivayetlerinin doğru olmadığını savunur. Bkz. **Halil Menteşe'nin Anıları**, s.208.

11 Ali İhsan Sâbis, **a.g.e.**, s.97; Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik**, C II, Emre Yay., İstanbul, 1995, s. 380-381.

12 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C I**, s. 216-220; Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik**, C II, s. 360-367; **BOA.DH.EUM.7.Şb.** D: 2, V: 31. Osmanlı Donanması'nın bu harekâtına dair kroki Ek 1'de verilmiştir.

13 **BOA.DH.ŞFR.** D: 46, V: 105.

Dâhiliye Nazırı Talat”

Osmanlı görüşünü içeren bu kısa telgraf, devletin sonunu getirecek savaşa girişi ilk defa olarak ve sadece yöneticilere duyurmaktaydı. Karadeniz vakası olarak bilinen bombardıman olayının hemen ardından Dâhiliye Nezareti, bütün vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği tamimde; henüz Rusya ile savaş ilan gerçekleşmemiş olmakla birlikte Rusya vatandaşlarına “düşman devlet vatandaşı muamelesi” yapılması istenilmiştir (1Kasım 1914)¹⁴.

Bu olayla ilgili olarak Ali İhsan Paşa'nın şu görüşü ilginç olmakla birlikte savaşa sebep olup-olmamakla ilgili olarak yerinde bir tespittir¹⁵: “Şu tetkik ve mütalaaya göre, bizim filomuz 29.10.1914 sabahı Sivastopol ve Novorosiski limanlarına ilerleyip bombardıman yapmasaydı, belki 30 (Ekim) sabahı, Rus gemileri Boğaz'ın önüne gelecekler ve torpil dökerken yakalanıp ateş başlayacaktı. Netice aynı ise de, şekil ve yol bize daha uygun olurdu.”

29-30 Ekim'de Karadeniz'de yaşanan çarpışmalar ve Novorosiski, Sivastopol, Odesa gibi limanların bombalanması üzerine Ruslar, hem İstanbul'daki elçilerini çağırılmışlar ve hem de Kafkas hududunda saldırıya geçmişlerdir. Bunun üzerine 31 Ekim'de yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında Rusya'ya ultimatome verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu ultimatomda; olayların sebebinin Rus filosunun Osmanlı filosunu taciz etmesi olarak belirtilmekte ve bu şayan-ı teessüf hadisenin iki devlet arasında bir savaşa sebep olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna karşılık Rusya, Alman subayların 24 saat içinde ülkelerine gönderileceğinin bildirilmesi koşuluyla görüşmelerin başlayabileceğini bildirmiştir. Ancak bu girişimlerden bir sonuç alınamamış ve Rus Büyükelçisi 31 Ekim, İngiliz ve Fransız büyükelçileri 1 Kasım'da İstanbul'dan ayrılmışlardır. Çar'ın yayınladığı bildiriyle 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da da İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Ayrıca Ruslar Kafkasya'da sınırı geçip Osmanlı topraklarına girmişler, İngiliz ve Fransız donanmaları da Akabe Limanı ve Çanakkale Boğazı'nı topa tutmuşlardır. Osmanlı Hükümetinde savaşa girilmesine taraftar olmayan Cavid Bey, Çürüksulu Mahmud Paşa, Oskan ve Süleyman El-Bostani efendiler istifa etmiş ve yerlerine yeni atanan nazırlarla toplanan Meclis-i Vükelâ'nın 11 Kasım'daki toplantısında alınan kararın Padişah tarafından tasdiki ile İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etmiştir. Ayrıca 14 Kasım'da Fatih

14 BOA.DH.ŞFR. D: 46, V: 124.

15 Ali İhsan Sâbis, a.g.e., s.106.

Cami'inde okunan "Cihad-ı Ekber Fetvası"nın çeşitli dillerde hazırlanan nüshaları 23 Kasım tarihli Padişah iradesi ile tüm İslam Âlemine duyurulmuştur¹⁶.

Rusya ile savaş hali başladığı gün yani 2 Kasım 1914 tarihinde yayınlanan bir emirle; İstanbul'da Rus bandıralı üç vapur, beş römorkör, bir duba, dört mavna ve üç su dubasına el konulmuştur¹⁷.

2) Sarıkamış Harekâtı Öncesinde Deniz Yoluyla Yapılan Nakliyat ve Sivil Gemilere Saldırıları Nedeniyle Yaşanan Deniz Savaşları

I. Dünya Savaşı boyunca Türk donanmasının ana kuvvetini Yavuz Zırhlısı üstlenmiş diğer üç muharebe gemisi (Midilli, Hamidiye, Barbaros) güç bakımından onun gerisinde kalmıştır. Bu filonun ve özellikle de Yavuz'un görevi Karadeniz nakliyatının korunması, İstanbul Boğazı'nın güvenliğini sağlama ve Ruslara karşı caydırıcı rol oynamaktı. Bu çerçevede Yavuz'un ilk görevi 5 Kasım'da Giresun'dan iki ve Ordu'dan bir alayı Trabzon'a nakledecek üç nakliye gemisine eşlik edecek olan Hamidiye ve Midilli kruvazörlerini uzaktan korumak olmuştur. Bu iş için "Bahr-i Sefid" (Akdeniz) nakliye gemisi 3 Kasım gecesi "Millet" nakliye gemisi ise 4 Kasım gecesi İstanbul'dan Giresun'a doğru hareket etmiştir. Kafkas Cephesi'nde III. Ordu emrine verilmiş olan Onuncu Kolordu'ya ait birliklerin Giresun ve Ordu'dan Trabzon'a nakledilmesi savaşın bu aşamasındaki ilk önemli görev olacaktır. 93. Alayın birliklerini Ordu ve Ünye'den yüklenen nakliye gemileri, Hamidiye ve Midilli eşliğinde hiçbir saldırıya uğramadan Trabzon'a varmışlardır. Bu nakliye gemileri ilk seferlerini başarı ile tamamlayıp Trabzon'a vardıkları 6 Kasım'da Yavuz ve Berk-i Satvet gemileri İstanbul Boğazı'ndan çıkış yapmışlardır. Bu iki gemi Yalta yönünde ilerledikleri esnada 6 Kasım'da saat 21.30'da on gemiden oluşan Rus filosunun Zonguldak'ı bombardıman ettikleri haber alınınca, rota değiştirilerek Ereğli'ye dönmüştür. Zonguldak'ı bombardıman eden bu Rus filosu Karadeniz'e açıldığı için onların bulunamaması ihtimaline karşı Yavuz 7 Kasım'da İstanbul'a dönmüştür. Poti'yi bombardıman için yola çıkan Midilli de Donanma Kumandanlığı'nın denizyo-

16 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C III/Kısım I, TTK. Yay., Ankara, 1991, s. 237-260,317-324; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C IX (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918), TTK. Yay., Ankara, 1996, s. 394-402; Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik**, C II, s. 370-396; Ali İhsan Sâbis, **a.g.e.**, s.107-116.

17 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başk. Yay., Ankara, 1976, s.69.

luyula nakliyenin durdurulması kararı üzerine 8 Kasım'da İstanbul'a dönmüştür¹⁸.

Zaman darlığı ve ulaşım imkânları değerlendirildiğinde denizyolu ile nakliye tercih edilmek durumunda kalınmıştır. Bu amaçla savaş başlamadan önce kurulan Donanma Kumandanlığı emrinde Deniz Nakliyat Şubesi kurulmuştur. Alman ve Osmanlı sivil nakliye gemileri de bu şubenin emrine verilmiştir¹⁹.

Ordu ve Ünye'den Trabzon'a yapılan ilk nakliyenin başarıyla tamamlanmasının olumlu havasını, İstanbul'dan Trabzon'a yapılacak ikinci hamlenin başarısızlığı bozmuştur. Bandırma'dan bakla, buğday ve İstanbul'dan iki uçak, bomba ve bir uçak bölüğü yükleyen Bezmiâlem ile İstanbul'dan elbise, ayakkabı ve askeri mühimmat yükleyen Bahriahmer ve Mithatpaşa²⁰ gemileri 5/6 Kasım gecesi saat 22.00 civarında İstanbul'dan hareket etmişlerdir. Yüklerini Samsun, Ordu ve Trabzon'a götürmekte olan ve şiddetli yıldız-karayel fırtınası nedeniyle güçlükle ilerlemekte olan bu gemiler 6 Kasım saat 23.00'te İstanbul Boğazı'na 105 mil mesafede Kandilli Kömür ocakları mevki açıklarında aynı akşam 21.30 sularında Zonguldak ve çevresini bombardıman eden Rus filosuna rastlamıştır. Bahriahmer ve Bezmiâlem top mermisiyle, Mithatpaşa da torpido ile batırıldı. Üç geminin 220 civarındaki personelinden ancak 17'si kurtulabilmiş, 120 kişi esir²¹ olarak Ruslar tarafından Sivastopol'a götürülmüştür. Bir tedbirsizlik

18 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, s.88; Ali İhsan Sâbis, a.g.e., s.123-128.

19 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, s.85.

20 Denizyolu ile yapılan nakliyatta kullanılan önemli gemilerden birisi de Mithatpaşa Vapuru Donanma Cemiyeti tarafından satın alınmış ve Seyr-ü Sefâ'in İdaresi'ne teslim edilmiştir. Bkz. **BOA.BEO.**, D: 4272, V: 320336.

21 Bu esirlerin daha sonra Ekaterinburg, Krasnoyarsk ve son olarak Sibirya'da Baykal Gölü yakınlarında Dorya'ya gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu esirlerden Makinist Kâzım, Kamarot Hüseyin ve İkinci Çarkçı Şevket Efendilere eşlerinin ve Mülazım İbrahim Efendi'ye babasının tarafsız devlet İspanya aracılığıyla Mart 1917'de para gönderilmesi esaretin devam ettiğini göstermektedir. Bkz. **BOA.HR.SYS.** D: 2190, V: 1; **BOA.HR.SYS.** D: 2190, V: 4; **BOA.HR.SYS.** D: 2194, V: 72.

Mithatpaşa, Bezmiâlem ve Bahriahmer gemileri mürettebatından olup Rusya'da esir olanlara, askeri esirler gibi maaş verilmesi için İspanya Hariciyesi aracılığıyla Nisan 1916'da yapılan teklif Rusya tarafından kabul edilmiş ve rütbelere göre aylık 50-120 ruble maaş verilmesi için mutabakata varılmıştır. Tabiidir ki aynı uygulama Osmanlı Devleti nezdindeki Rus sivil esirlerine de uygulanacaktır. Bkz. **BOA.HR.SYS.** D: 2430, V: 90.

Bu bahriyeli sivil esirlerle, Osmanlı donanması tarafından aynı şekilde esir alınıp Kütahya'da tutulan yaklaşık 50 kişilik sivil bahriyeli esir Temmuz 1917'de Salib-i Ahmer

sonucu yaşanan bu kayıplar Başkumandanlık Karargâhı ile Donanma Kumandanlığı arasında tartışmalara neden olmuştur. Karargâhta görevli olan Ali İhsan Sâbis, Amiral Souchon'un nakliye gemilerini korumak için onların peşinden gitmek yerine Yalta istikâmetinde ilerlemesini önemli bir hata olarak değerlendirmektedir. Bunun dışında 1914 yılı içerisinde yaşanan diğer önemli kayıp ise 14 Aralık'ta Trabzon'un batısında Yoro Burnu açıklarında Derince gemisinin batırılması olmuştur²².

Rus donanmasının saldırıları nedeniyle aksaklıklar yaşansa da şartların zorlaması ile denizyolu ile nakliye devam etmiştir. 6 Kasım'daki kayıplara rağmen Onuncu Kolordü'ya bağlı birlikler sevk edilmeye çalışılmıştır. 7-11 Kasım 1914 tarihleri arasında Samsun-Giresun arasındaki limanlardan Trabzon'a 7 piyade taburu ve 2 makineli tüfek bölüğü denizden nakledilmiştir²³. Trabzon'a nakledilen erzak ve mühimmatın burada güvende olmaması nedeniyle kısa sürede düşman top menziline dışına çıkarılmasının yeterli olmadığı ve hızla Maçka ve daha içerilere sevk edilmesi istenilmiştir (3 Kasım 1914)²⁴.

Daha Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında savaş ilanı yapılmadan önce, yakın vilayetlere ordunun erzak ihtiyacının karşılanması için tebligatlar başlamıştır. 31 Ekim 1914 tarihinde Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen telgrafla; olaylar netleşinceye kadar erzakın deniz yoluyla gönderilmemesi ve iç bölgede ve sahile yakın uygun yerlerde depolanması istenilmiştir²⁵. 9 Kasım 1914'te Mamûratülaziz, Diyarbakır, Sivas ve Trabzon vilayetlerine gönderilen telgrafla; şarkta ilerlemekte olan orduya erzak temininin "cihat" olduğu belirtilmekte ve Erzurum Valisi Tahsin Bey ile haberleşilerek gerekenlerin yapılması istenilmiştir. 17 Kasım'da gönderilen diğer bir telgrafla erzak sevkiya-

---

ve Hilal-i Ahmer cemiyetleri aracılığıyla mübadele edilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. **BOA.HR.SYS.** D: 2245, V: 30.

22 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, s.78-79; Ali İhsan Sâbis, **a.g.e.**, s.126-128. Derince Vapurı 14 Aralık'ta dört adet düşman torpidosu ile karşılaşmış, ikinci kaptan ve tercüman görüşmek üzere sandalla torpidolara gitmişlerdir. İkinci kaptan esir olarak alınmış ve tercümanla gönderilen uyarı üzerine mürettebat gemiyi terk ettikten sonra mermi atışlarıyla gemi batırılmıştır. Mürettebat ve yolculardan kurtulan 23 kişi Tirebolu'ya çıkmışlardır. Bkz. **BOA.DH.EUM.5.Şb.** D: 9, V: 62.

23 Ali İhsan Sâbis, **a.g.e.**, s.130-131.

24 **BOA.DH.ŞFR.** D: 46, V: 130.

25 **BOA.DH.ŞFR.** D: 46, V: 118.

tına gereken özenin gösterilmesi ve sürekli Dâhiliye Nezaretine bilgi verilmesi emredilmiştir²⁶.

Samsun'daki erzakın denizyolu ile Trabzon'a sevki için Trabzon'daki bir motorun Samsun'a tahsis edilmesi telgrafla Valilikten talep edilmiştir (17 Kasım 1914). Bunun yanında Sivas Vilayeti'ndeki erzakın karadan Şiran'a sevk edilmesi tebliğ edilmiştir²⁷. Ayrıca deniz savaşlarında ganimet olarak alınan ve Ordu'da depolanan dört yüz Rus silahı ve cephanesi de Trabzon'a gönderilmiştir (20-25 Kasım 1914)²⁸.

Trabzon'a denizyolu ile sevkiyatın yapılması kadar Trabzon'dan Erzurum'a gönderilmesi de önemli bir sorundu. 28 Kasım'da Canik Mutasarrıflığına gönderilen ve metni aşağıda verilen telgrafla Trabzon'dan sonrası için demiryolu yapımının düşünüldüğü sonucu çıkarılabilir²⁹: "Mutasarrıflık dâhilinde mevcut 32 kilometrelik dekovil malzemesiyle 180 vagonun hemen cem'iyle ve bir yelken gemisi vasıtasıyla Trabzon'a gönderiniz. Ve neticesini de Karargâh-ı Umumi Üçüncü Şubesi'ne bildiriniz."

Kısa bir süre sonra da III. Ordu'nun erzak sevkiyatını temin edecek menzil teşkilatının oluşturulması ve gereken tedbirlerin alınması için Menzil Müfettiş-i Umumîliği Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Vasıf Bey görevlendirilmiştir. Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Bitlis, Mamuratülaziz, Sivas ve Musul vilayetleriyle Canik Mutasarrıflığına gönderilen telgrafla Vasıf Beye gerekli kolaylığın gösterilmesi istenilmiştir (21 Kasım 1914)³⁰.

Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilayeti'ne gönderilen 15 Kasım 1914 tarihli şifre telgrafta: "(19 Kasım) Perşembe günü buradan hareket edecek vapurlarla Levazım İdaresi beş otomobil ve beş otobüs gönderecektir"³¹ ifadesi yer almaktadır. Bu nakliyatın yapılıp yapılmadığı tespit edilememekle birlikte 9 Aralık 1914'te Trabzon'a ulaşan vapurla 9 otomobil ve hastane malzemesi nakledildiği bildirilen telgrafta yeni hazırlanmakta olan bir vapura da başka nakliye aracı yükleneceği belirtilmiştir³².

26 BOA.DH.ŞFR. D: 46, V: 274; BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 53.

27 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 19; BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 20; BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 61.

28 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 93; BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 180.

29 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 207.

30 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 109.

31 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 16.

32 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 402.

Amiral Souchon'un güvenlik riskleri nedeniyle deniz nakliyatına karşı çıkmaktaydı. Başkumandan Vekili Enver Paşa da 6 Aralık'ta Mecidiye, Berkisatvet ve Peykişevket kruvazörleri korumasında Yavuz'la seyahat ederek bizzat olaya şahit olmuştur. Dört nakliye gemisi ile yapılan bu nakliye girişimiyle 8. Alayın iki taburu ile iki dağ bataryası, 100 süvari ve bir miktar mühimmat Rize'ye çıkarılmıştır. Bu olaydan sonra Enver Paşa da Amiral Souchon'un Kafkas Harekâtı'nın deniz nakliyatına dayandırılmaması yönündeki görüşüne kabul etmiştir³³. Bu çerçevede Batum sahillerine çıkarılması düşünülen Üçüncü Fırka'nın sevkinden vazgeçilmiş ve ikinci bir emre kadar bu birliklerin vapurlara yükleme işinin durdurulması İstanbul'a bildirilmiştir. Sadece Stange Müfrezesi Rize'ye çıkarılmıştır³⁴.

Enver Paşa'nın Kafkas Cephesi'ne gittiği dönemde yapılacak askeri harekât için III. Ordu'nun ihtiyacı olan erzakın mümkün olan en kısa zamanda ve her türlü imkândan yararlanılarak gerçekleştirilmesi hususu Dâhiliye Nezareti'nden Trabzon, Mamuratülaziz, Diyarbakır ve Sivas vilayetlerine bildirilmiştir (9 Aralık 1914)³⁵. Ayrıca Samsun'da biriktirilen zahirenin Trabzon'a sevki için Samsun'daki deniz nakliye araçları yeterli gelmeyince Dâhiliye Nezareti, Trabzon Vilayeti'ne gönderdiği telgrafla oraya ulaşan deniz nakliye araçlarının derhal Samsun'a geri gönderilmesini istemiştir. Aynı şekilde Sinop Mutasarrıflığı'ndan da limanda bulunan bütün nakliye araçlarının Samsun'a gönderilmesi emri tebliğ edilmiştir (7 Aralık 1914)³⁶.

İstanbul'dan nakliyat için hangi yolun tercih edileceği tartışılırken, Sinop, Samsun ve çevresinden Trabzon'a yapılacak nakliyat için denizyolu zorlanmaya devam edilmiştir. Bu çerçevede 22 Aralık 1914 tarihinde Harbiye Nezareti Şifre Kaleminden Sinop Mutasarrıflığı'na yazılması istenen telgrafta; Sinop'tan Samsun'a askeri nakliye işlerini organize etmek için gemicilik konusunda deneyimli 60 kişinin silahaltına alınarak sürekli olarak Hükümetin ve Liman Reisliği emrinde çalıştırılmaları hususunda gerekenin yapılması istenilmektedir. Aynı emrin 5.Kolordu aracılığıyla Sinop Ahz-ı Asker Şubesi'ne de yazılmıştır³⁷.

33 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, s.81.

34 Ali İhsan Sâbis, **a.g.e.**, s.262.

35 **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 401.

36 **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 371.

37 **BOA.DH.ŞFR.** D: 48, V: 112.

Sarıkamış Harekâtı sürecinde Rus donanması Karadeniz sahillerindeki faaliyetlerini arttırıp, nakliye işleri zorlaşınca Harbiye Nezareti, Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen telgraflarla; “*Canik Sancağı sevâhilinden Trabzon’a bahren icra kılınan erzak vesaire nakliyatının ahvalin müsaadesine değin tatili lazımdır*” ifadesiyle durum özetlenmektedir. Nakliye işleri tatil edildiği gibi kıyıdaki ambarlarda erzak depolanmasından da vazgeçilerek demir/karayolu ile sevkiyat emredilmiştir (20 Şubat 1915)³⁸. Bu çerçevede 27 Şubat 1915’te Samsun ve çevresindeki ambarlarda toplanmış olan sabun, un, peksimet, arpa, yulaf, buğday, bulgur, çay ve şekerin III. Ordu’ya sevki için Samsun-Sivas arasında menzil kolları oluşturulması istenilmiştir³⁹.

Rusların saldırıları denizyolu ile nakliyata engel olmakla birlikte bazı yöntem değişiklikleri ile sürdürülmesine çalışılmıştır. 10 Ocak 1915 tarihinde Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafta; nakliye için küçük gemilerin tercih edilmesi, bununla birlikte dört yüz çuvala kadar yük kapasitesine sahip gemilerin de tercih edilebileceği ve sevkiyatın düşman gemileri çekildikten sonra gizlilik içerisinde yürütülmesi emredilmektedir⁴⁰.

Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın bizzat müşahede ettikten sonra Amiral Souchon'un denizyolu ile nakliyeye alternatif ulaşım imkânları araştırılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede akla gelen iki yol vardı: Biri Ankara-Yozgat-Sivas-Yıldızeli üzerinden Erzincan'a ulaşan güzergâh, diğeri Eskişehir-Konya-Ulukışla'ya kadar demiryolu ile gelip Kayseri ve Sivas üzerinden Erzurum'a ulaşacak güzergâh. Bu güzergâhlardan birincisiyle ilgili yapılan tetkikat neticesinde; Sivas Vilayeti dâhilindeki kısmın nakliye için uygun olduğu tespit edilirken, Ankara Vilayeti dâhilindeki kısmının en kısa sürede bütün imkânlar seferber edilerek nakliyata uygun hale getirilmesi istenilmiştir (30 Kasım 1914)⁴¹. Bunlardan ikincisi tercih edilmiştir. Bu durum Dâhiliye Nezareti tarafından 4 Ocak 1915 tarihinde metni aşağıda verilen şifreli telgraf emri ile duyurulmuş ve gereğinin yapılması istenilmiştir⁴²:

38 BOA.DH.ŞFR. D: 50, V: 52; BOA.DH.ŞFR. D: 50, V: 167.

39 BOA.DH.ŞFR. D: 50, V: 116; BOA.DH.ŞFR. D: 50, V: 117.

40 BOA.DH.ŞFR. D: 48, V: 318.

41 BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 214; BOA.DH.ŞFR. D: 47, V: 259.

42 BOA.DH.ŞFR. D: 48, V: 266.

“Ankara, Sivas, Konya, Adana Vilayetleriyle, Kayseri Mutasarrıflığına

Üçüncü Ordu için deniz tarikinden başka daha emin bir menzil hattı olarak Ulukışla-Sivas-Erzincan-Erzurum tarikinin her türlü menâbi’-i vesâ’itten bi’l-istifade te’sîsi taht-ı vücûbda görülerek bunun için mevcut deve, araba vesairenin hemen celb ve cem’iyle muntazam menzil kolları teşkili icab edenlere yazıldığından bu babda mahalli kumandanlıklarına ve teşkilâtın ta’kibine me’mûren gönderilen zabıtana cihet-i mülkiyece mu’avenet ve teshilât ifası lüzumu Başkumandanlık Vekâleti’nden bildirilmiş ve keyfiyet sair lazım gelenlere de yazılmış olmakla oraca da ber-mûcib-i işar muamele ifası ehemmiyetle tebliğ olunur. Fi 22 Kanunuevvel sene 330.”

Bu aşamadan sonra Konya-Ulukışla-Kayseri-Sivas üzerinden sevkiyata ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 950 nefer ve 50 subaydan oluşan Teşkilat-ı Mahsusa birliği 11 Ocak 1915 tarihinde İstanbul’dan trenle yola çıkarılmış ve belirtilen güzergâh üzerinde işe konusunda gerekli tedbirlerin alınması ilgililere tebliğ edilmiştir⁴³. 16 Ocak 1915’te de trenle 900 mavzer ve 5.000 martın tüfek Ulukışla’ya gönderilmiş ve en kısa sürede cepheye ulaştırılması için gereken tedbirlerin alınması emredilmiştir⁴⁴.

3) İstihbarat Toplama, Gözetleme ve Yapılan Deniz Savaşları

Nakliye gemilerini koruma görevi dolayısıyla yapılan savaşların dışında Osmanlı ve Rus filoları arasında çok sayıda muharebe, taciz ve bombardıman yaşanmıştır. 17 Kasım’da bir Rus filosunun Trabzon’u bombalaması üzerine Yavuz ve Midilli aynı gün öğleden sonra İstanbul’dan hareket etmişler, diğerleri daha sonra yola çıkmışlardır. Rus filosu Giresun açıklarında iken rotayı Sivastopol’a yöneltince Osmanlı filosu da onu takip ederek Sivastopol yakınlarında Balıklava açıklarında deniz savaşları yaşanmıştır. Bu savaşlarda Yavuz zırhlısı hasar almıştır. 10 Aralık’ta Osmanlı filosu Batum’u bombalamış, 25 Aralık’ta Yavuz, İstanbul Boğazı açıklarında mayın dolayısıyla zarar görmüştür. Zonguldak’ın bombalanmasına misilleme olarak Midilli, 7 Kasım’da Poti’yi bombardıman etmiştir. 23-24 Aralık gecesi Zonguldak açıklarında yaşanan muharebede iki Rus gemisi batırılmıştır. 18 Kasım’da Nilüfer Mayın gemisi kaybolmuştur. Diğer

43 BOA.DH.ŞFR. D: 48, V: 329.

44 BOA.DH.ŞFR. D: 49, V: 11.

tarafından Rus Donanması İstanbul Boğazı çıkışını ve yine kıyıda Zonguldak, Giresun ve Trabzon açıklarını defalarda mayınlamışlardır⁴⁵.

Rus donanmasının Osmanlı donanmasına üstünlük kurmasında iyi istihbarat alınması etkili olmuştur denilebilir. Çünkü ne kadar tedbir alınsa da Ruslara istihbarat gönderilmesinin önlenemediği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Başkumandanlık Vekâleti'nin 13 Kasım tarihli tezkeresi üzerine 19 Kasım 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden İstanbul Valiliği ve İstanbul Polis Müdüriyetine gönderilen tezkerede; alınan tedbirlere rağmen gemilerimizin İstanbul Boğazı'ndan giriş ve çıkışları ile ilgili bilgilerin telsiz haberleşmesi ile Ruslara aktarıldığının anlaşıldığı, sadece yerleşim yerlerinde değil deniz kıyısındaki bütün ormanlık alanlarda da telsiz istasyonları olup olmadığı araştırılması gerektiği, bu çerçevede elektrik üretilebilecek bütün teçhizatın kayıt altına alınması ve neticede varlığından şüphe edilmeyen telsiz merkezinin bulunması emredilmektedir. Aynı tarihte aynı içerikli bir telgraf Trabzon, Kastamonu vilayetleri ile Canik, Bolu, İzmit ve Çatalca mutasarrıflıklarına da gönderilmiştir. Ayrıca bu birimlere böyle telsiz istasyonlarının nasıl araştırılacağına dair Başkumandanlık tarafından hazırlanan bir yönerge de gönderilmiştir. Buna cevaben Canik (Samsun) Mutasarrıflığından 7 Kasım'da gönderilen telgrafta, sancak dâhilindeki elektrik üreten bütün mahallerin ve binaların kontrol altına alındığı, Doktor Altunyan Efendi'nin röntgen cihazlarına el konulduğu bildirilmektedir. İstanbul Vilayetinden verilen cevapta ise Heybeliada'daki Rum Ticaret Mektebi'nde iki adet telsiz -telgraf makinesinin tespit edildiği ve el konulduğu bildirilmektedir⁴⁶. Aynı şekilde 15 Kasım 1914 tarihinde Samsun Mutasarrıflığına gönderilen telgrafta Fransız Mektebi'ndeki telgraf cihazına el konulması emredilmiştir⁴⁷.

Karadeniz'deki faaliyetleri hakkında bilgi toplamak da önemli bir husustu. "Başkumandan Vekili Enver" imzasıyla 18/19 Kasım 1914 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen ve "*Başkumandanlık Karargâhınca Karadeniz'deki Rus filosu harekâtının dakikası dakikasına bilinmesine eşedd (şiddetle) ihtiyaç vardır*" ifadesiyle başlayan bir başka tezkerede; bu amaçla gözetleme için askeri personel görevliler bulunduğ ve bu konuda sivil görevlilerin de desteğine ihtiyaç olduğu

45 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, s.80-86. Osmanlı Donanması'nın bu dönemdeki faaliyetlerine dair kroki Ek 2'de verilmiştir.

46 **BOA.DH.EUM.5.Şb.** D: 4, V: 21; **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 90; **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 89; **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 136.

47 **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 15.

belirtilmektedir. Elde edilen bilgilerin zaman geçirilmeksizin Başkumandanlık Karargâhına bildirilmesi ve yazışmalarda karmaşaya meydan verilmemesi istenilen tezkerede şu hususlara dikkat edilmesi rica edilmektedir:

1) *Zevali saat* (güneşin en tepede olduğu anın 12.00 kabul edilmesi) *kullanılmak şartıyla hangi zamanda, ne cihetten kaç gemi görülmüştür? (Cinsinin tayini müşkil olursa kaç bacalı kaç direkli ve büyük, küçük oldukları),*

2) *Toplu mu, müteferrik (aralıklı) mi gidiyorlar, aralarındaki mesafe ve sahile ne kadar uzak geçtikleri,*

3) *Hangi istikâmetten gelip nereye gittikleri ve ne zaman mahallin ufkundan gaib oldukları.”*

Bu tezkerede belirtilen hususlara dikkat edilmesi yönünde Dâhiliye Nezareti 19 Kasım'da İstanbul, Edirne, Trabzon, Kastamonu vilayetleriyle, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca mutasarrıflıklarına tamim telgraf gönderilmiştir⁴⁸.

Bu telsiz telgraf merkezlerinden aldıkları istihbaratın yanında, Rus torpidoları Osmanlı limanlarına gelerek balıkçılardan ve halktan bazı kişileri esir olarak gemilere götürüp tehditle onlardan istihbarî bilgiler aldıkları anlaşılmaktadır. Daha sonra bu kişileri serbest bırakmışlardır⁴⁹.

4) Rusların Karadeniz Kıyılarını Bombardıman Etmeleri

Rus donanması 6 Kasım'da Zonguldak'ı bombardıman etmiş, bir vapuru batırmış, kömür dekovil hattını, konsoloshane ve bazı binaları tahrip etmiştir. Oluşturulan komisyonun hazırladığı ayrıntılı raporda; limanda 2.170 lira ve şehirde 77.970 kuruşluk hasar meydana geldiği tespit edilmiştir⁵⁰. Bu bombardımanda en önemli amaç Osmanlı donanmasının ve İstanbul'un kömür ihtiyacını karşılayan bu limanın kullanımının engellenmesiydi. 17 Kasım'da bir Rus filosu Trabzon'u bombardıman etmiş, 3 resmi ve 18 özel binayı tahrip etmişlerdir. 18

48 **BOA.DH.EUM.5.Şb.** D: 4, V: 61; **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 82. Bu tamimde belirtilen hususları içeren ve Bolu Mutasarrıflığından aynı gün gelen cevabî telgrafın metni şöyledir: “Bugün alaturka saat onda Kuruçayile'nin otuz mil açıklarında ara sıra dumanları seçilebilen altı sefine görüldüğü ve yekdiğerine az mesafede olup İstanbul Boğazı'na süratle hareket etmekte oldukları ve keyfiyetin icab eden makamâta arz edildiği Kuruçayile Müdiriyeti'nin iş'ârına atfen Bartın Kaymakamlığı'ndan bildirilmiştir. Fi 16 Teşrinisani sene 330. Düzce'de Bolu Mutasarrıfı Ali Osman”

49 **BOA.DH.EUM.5.Şb.** D: 10, V: 2; **BOA.DH.ŞFR.** D: 49, V: 141.

50 **BOA.DH.EUM.5.Şb.** D: 9, V: 62.

Kasım, 17 ve 30 Aralık'ta Hopa ve civarı, 19 Kasım'da Amasra, 24 Aralık'ta Zonguldak Rus bombardımanlarının hedefi olmuştur⁵¹. 25-28 Ocak 1915'te Trabzon, Akçaabat ve Rize ağır bombardımana maruz kalmıştır. Trabzon'un bombardımanı sırasında "Vaşington" isimli ve Amerikan bandıralı bir gemi de batırılmıştır⁵².

Rusların sahillerdeki yerleşim yerlerini bombardımanında özellikle resmi binaları hedef almaları Osmanlı Hükümetini bazı tedbirler almaya sevk etmiştir. 24 Kasım 1914 tarihinde vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen telgrafla resmi kurumların, karargâhların, memurların ve özellikle de resmi evrakın dağıtılmaya meydan verilmeksizin daha güvenli yerlere ve binalara taşınması istenilmiştir⁵³.

Karadeniz'de Osmanlı ve Rus donanması arasındaki önemli çarpışmalardan birisi 4 Ocak 1915 Pazartesi günü Sinop açıklarında yaşanmıştır. Sinop Sancağı'ndan Kastamonu Vilayeti vasıtasıyla Dâhiliye Nezaretine gönderilen rapora göre; Hamidiye Zırhlısı öncülüğündeki Osmanlı filosu saat 8 sıralarında İnceburun açıklarından doğuya doğru ilerlemekte iken on altı parça gemiden oluşan bir Rus filosu tarafından taciz edilmiş, bunun üzerine Hamidiye Zırhlısı geri dönerek İstanbul'a doğru hareket etmişse de Rus filosundan ayrılan beş gemi tarafından takip edilmiş ve top atışıyla saldırıya uğramıştır. Hamidiye Zırhlısı da top atışı ile karşılık vermiş ve Rus filosundan bir gemiyi batırmıştır. Yaklaşık 3 saat süren mücadeleden sonra Rus filosu, bölgeden geçmekte olan yük gemilerini ve Sinop limanını bombardıman etmiş ve Sivastopol'a doğru hareket etmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda İtalyan bandıralı Maria Rozene isimli bir yük gemisinin battığı tespit edilmiş ve mürettebattan kurtarılanlar Sinop'a getirilmiştir⁵⁴.

Karadeniz'de üstünlüğün Rus donanmasına geçmesinden sonra Rus savaş gemileri Osmanlı limanlarına daha da yaklaşmaktan çekinmemeye başlamıştır. 7 Ocak 1915 tarihinde Samsun açıklarına gelen sekiz gemiden oluşan Rus donanmasından üçü Trabzon'a doğru hareket ederken diğer beşi kuzeye doğru gitmiştir. 12/13 Ocak 1915 gecesi beş gemiden oluşan Rus filosu Görele açıklarından geçerek Trabzon'a gitmiştir. Bir kısmı bu gemiler olması muhtemel ve bi-

51 **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı)**, s.87.

52 **BOA.DH.EUM.5.Şb.** D: 9, V: 62; **BOA.HR.HMŞ.İŞO.** D: 114, V: 20.

53 **BOA.DH.ŞFR.** D: 47, V: 157.

54 **BOA.DH.EUM.2.Şb.** D: 3, V: 61.

risi nakliye gemisi olmak üzere on bir gemiden oluşan bir Rus filosu Trabzon'un 5-6 mil açıklarından geçerek batıya doğru gitmiştir (15 Ocak 1915)⁵⁵.

Rus donanmasının bombardımanında zarar görenlere tazminat ödenmesi yönündeki karar bazı şartlara bağlıdır, yani her batan gemi sahibine ödenmemiştir. Sinop'un 7 Şubat 1915 tarihli bombardımanı esnasında "Şahin-i Bahri" isimli gemisi batan Lefter oğlu Dimitri'nin başvurusu buna örnek verilebilir. Dimitri Efendi 10 Şubat 1915 tarihinde Sinop Mutasarrıflığına verdiği arzuhalde; 34 tonluk gemisinin içindeki maden kömürü ile birlikte Rusların bombardımanında battığını belirterek haklarının korunması için gerekenin yapılmasını talep etmiştir. Bu arzuhal "Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Bahriye Tazminat Komisyonu"nda görüşülmüş ve limana girecek gemilere verilmek üzere kömür yüklenmiş olmakla birlikte liman haricine çıkmakla yükümlü olmayan, sadece kışlamak için limanda bulunan bu vapur düşman saldırısında batırılmış olsa da tazminat ödenmesinin mümkün olmadığına karar verilmiştir⁵⁶. Sinop, İnebolu ve benzeri limanlarda yine Rus saldırıları sonucunda batan veya zarar gören gemilere tazminat ödenmesi konusunda aynı kriterin işletildiği, yani gemi devlet hizmetinde ise veya devlet tarafından el konulmuşsa tazminat hakkı tanınmış, aksi takdirde ödeme yapılmaması kararlaştırılmıştır⁵⁷.

Rusların Karadeniz sahillerindeki bombardımanları neticesinde çok sayıda deniz aracı ile yerleşim yerlerinde ev ve ticarethane zarar görmüştür. Zarar gören Osmanlı vatandaşlarının müracaatları üzerine Hükümetçe bu konu ile ilgili "Tazmîn-i Hasârât Komisyonu" kurulmuş ve zararların karşılanması kapsamında neler yapılabileceği araştırılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda; düşman bombardımanları neticesinde oluşan vatandaşların zararlarının Harbiye Nezareti Seferberlik Tahsisatı'ndan karşılanmasına Meclis-i Vükela tarafından karar verilmiştir (Eylül 1915). Bu çerçevede ilk etapta deniz nakliye araçları zarar görenlerin zararlarının %45'inin adı geçen ödenekten ödenmesine başlanmıştır. Bildirinin kapsamını teşkil eden ve Rus bombardımanına hedef olan Trabzon ve Kastamonu vilayetleri ile Canik Sancağı dâhilinde zarar gören deniz taşıtlarının tazmini için toplam 10.868.000 kuruş ilgili yerel idarelere gönderilmiştir. Ayrıca Meclis-i Vükela kararıyla 11 Teşrinisani 1915 tarihinde İstanbul'daki Amerikan Sefareti aracılığıyla İngiltere, Fransa ve Rusya hükümetlerine bir nota gönderil-

55 BOA.DH.EUM.2.Şb. D: 3, V: 32.

56 BOA.DH.EUM.5.Şb. D: 11, V: 37.

57 BOA.DH.EUM.5.Şb. D: 9, V: 62.

miştir. Buna göre; bu devletlerin uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Osmanlı limanları ve yerleşim yerlerine yönelik bombardımanı devam edecek olursa, bu bombardımanların sebep olacağı hasarların “mukabele-i bi'l-misil” ilkesi gereğince bu ülke vatandaşlarının Osmanlı topraklarındaki mal ve mülklerinden karşılanacağı bildirilmiştir⁵⁸. Ancak bu notaya rağmen benzeri taarruzlar son bulmamıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti tartışmalı bir şekilde girdiği I.Dünya Savaşı'nda maalesef istediği sonuçları alamamıştır. Amaçlar bakımından takdir edilebilecek hamleler yapmak istedi ise de, uygulamada yaşanan hatalar neticesinde bu savaştan zararlı çıkmıştır. Savaşa giriş olayı başta olmak üzere Sarıkamış ve Kanal harekâtlarında yapılan yanlışlar hiç de istenilmeyen bir sonuca götürmüştür.

Sarıkamış Harekâtına hazırlık anlamında Trabzon limanına denizyoluyla yapılacak nakliye büyük önem taşımaktaydı. Çünkü o dönem şartlarında demiryolu ve karayolu ile ulaşım imkânlarının kısıtlılığı ve kısa sürede yapılabilirliği nedeniyle Osmanlı Yönetimi denizyolu ile nakliyata öncelik vermiştir.

Bildiriye konu olan nakliyatı üç kategoriye ayırmak gerekir: a) İstanbul'dan Trabzon'a silah, mühimmat ve zahire nakli, b) Samsun, Sinop, Ordu, İnebolu'dan Trabzon'a erzak ve zahire nakli c) Samsun, Ordu ve Giresun'dan Trabzon'a asker ve silah nakli.

Daha savaşın ilk günlerinde Sinop, Samsun, Ordu ve Giresun'dan Trabzon'a yapılan başarılı nakliyat moralleri düzeltmiştir. Ancak 6 Kasım'da önemli bir kısmı Almanya'dan gelen mühimmat, elbise, ayakkabı ve zahireden oluşan yükü Trabzon'a götürürken Zonguldak açıklarında üç önemli nakliye gemisinin (Bahriahmer, Bezmiâlem, Mithatpaşa) Rus donanması tarafından batırılması büyük bir moral bozukluğuna neden olmuştur. Amiral Souchon'un tedbirsizliği ve istihbarat eksikliği bu olayda önemli sebeplerdir.

Rus donanmasının nakliye gemilerine ve kıyıdaki limanlara ve yerleşim yerlerine saldırıları denizyolu ile nakliyatın başarısını engellemiştir. Asker, silah ve erzak nakli bir ölçüde başarılı olsa da, zaman ilerledikçe artan düşman saldırıları tehlikesi nedeniyle denizyolu ile nakliyattan vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Bu çerçevede demiryolu ile Ulukışla'ya kadar gelip, Kayseri-Sivas-

58 BOA.BEO. D: 4411, V: 330751.

Erzincan-Erzurum'a ulaşan güzergâh daha çok tercih edilmiştir. Bunun yanında Eskişehir-Ankara-Yozgat-Sivas ve Samsun-Amasya-Tokat-Sivas güzergâhları da ikinci derecede kullanılmıştır. Bütün gayretlere rağmen Sarıkamış Harekâtı ve sonrasındaki savaşlar için ordunun ve halkın erzak ihtiyaçlarının istenilen ölçüde karşılanamadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Fon, Dosya ve Vesika numaraları metin içerisinde verilmiştir.)

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C II/Kısım IV, TTK. Yay., Ankara, 1991.

———, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C III/Kısım I, TTK. Yay., Ankara, 1991.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C I (Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi), Genelkurmay ATASE Başk. Yay., Ankara, 1991, s. 167.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C VIII (Deniz Harekâtı), Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başk. Yay., Ankara, 1976.

Cemal Paşa, **Hatıralar**, Yay. Haz. Behçet Cemal, Selek Yay., İstanbul, 1959.

GAZEL, Ahmet Ali, **Osmanlı'nın Son Savaşları Nedeniyle Açılan Meclis Soruşturmaları (Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları)**, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2013.

KARABEKİR, Kâzım, **Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik**, C II, Emre Yay., İstanbul, 1995.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C IX (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918), TTK. Yay., Ankara, 1996.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatıralarım)**, Emre Yay., İstanbul, 1993.

Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları, Yay. Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul.

SÂBİS, Ali İhsan, **Birinci Dünya Harbi**, C II, Nehir Yay., İstanbul, 1992.

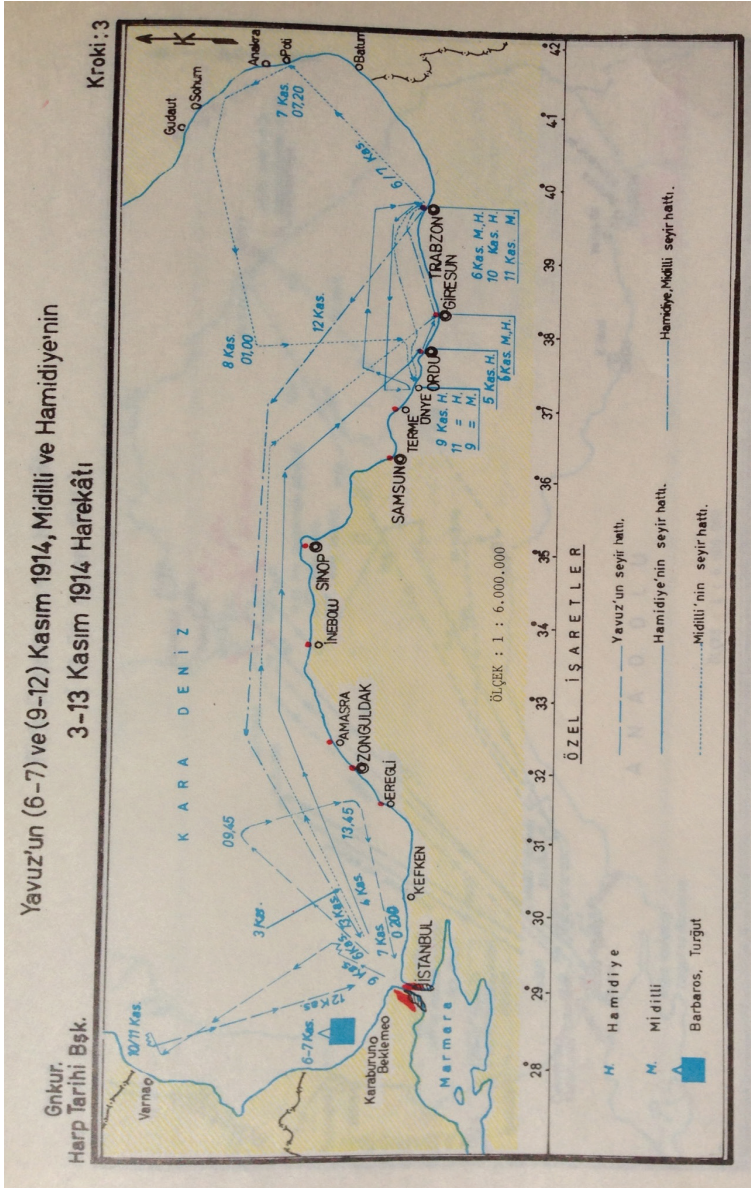
SANDERS, Liman von, **Türkiye'de Beş Sene**, Yay. Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007.

TÜRKGELDİ, Âli Fuad, **Görüp İştittiklerim**, TTK. Yay., Ankara, 1987.

YILMAZ, Veli, **1 inci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul, 1993.

Ek 2) Osmanlı Donanması'nın Kasım 1914 Harekâtına Dair Kroki

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi C VIII (Deniz Harekâtı), Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başk. Yay., Ankara, 1976, s.81.